

irodalomban a költő osztályöntudatának idáig ismeretlen határozottságával.” Trencsényi-Waldapfel Imre a hésiiodosi művekből egy feltételezhető és minden regényes antik típus-életrajznál izgalmasabb reális életrajtot következtet ki, s ugyanakkor, amikor a részletezésben mértéktartóbb elődeinél, a feltételezett életmenettel a görög költészet Homérostól Hésiiodosig vezető útját is példázza : „Hésiiodos a *Theogoniában*, az arisztokrácia genealógiai érdeklődésével is számoló korábbi költeményében, még homérosi fordulatokat is felhasználva, pozitív megfogalmazásban állítja elének az igazságosan ítélő bíró követelményét. A boiótiai parasztokat oktató *Munkák és Napok*-ban az igazságában megbántott ember teljes szenvedélyével támadja a jogtípró nagyokat. A homérosi eposzok eredeti közönsége, a *megaronban* lakomázó nemzetségek érdektelenül hallgatták s talán vakmerőségnek is vették volna, ha költőjük a saját életét is beleszővi a dalba — legfeljebb a dalnok eszményi típusát állíthatta közönsége elé, ezáltal hangsúlyozva a megbecsülést, amely a hőskor „isteni” énekeseinek kijárt, s amelyet a dalnok önmaga számára is igényelt. Hésiiodos annál inkább állíthatja műve központjába a saját személyét, életének eseményeit is, elsősorban saját jogfosztottságának azt a fájdalmas élményét, amely osztályöntudatát megszilárdította. Homéros a kézművesek közé számította magát, de közönsége a nemzetségi arisztokrácia volt. Hésiiodos osztálya s a *Munkák és Napok* közönsége azonos volt : a boiótiai parasztság, mely Hésiiodos élményeit éber érdeklődéssel figyelhette, mert a költő személyes élményeiben a saját tipikus élményeire ismert.”

Mindezek alapján azt, hogy a hésiiodosi költészet támadó jellegének nyilván megvoltak folklorisztikus előzményei, nem tekinti Hésiiodos kezdeményező szerepe csökkentésének. Én még azt is megkockáztatnám, hogy ellenkezőleg : ez még csak növeli a kezdeményezés jelentőségét. Mert a népéért a maga életének vallomásaival szót emelő költő, egyaránt gyökereztetvén előadásának tárgyát a maga élményeibe, előadásának módját pedig a nép közös élményeit őrző és megismétlő támadó és gúnyolódó népszokásokba, ünnepi szertartásokba, — éppen e kettős gyökereztetés magátólértődő egységében hozza az újat. Ennek a bonyolult és ugyanakkor áttetsző magátólértődésnek ereje süt át a *Munkák és Napok* minden során akkor, ha a sorokat mindjárt az egész mű részeiként, egyetlen hosszú, izgatott, vitázó mondat szavaiként vesszük tudomásul. Ez a magátólértődés adja az egész költemény feszültségét. És ez teszi ugyancsak magátólértődővé Trencsényi-Waldapfel Imre Hésiiodost megvilágító végső tanulságlevonását, amely szerint a személyes költészet a görög irodalom történetében „nem valamiféle individualizmus, hanem éppen az elnyomott osztály ébredő öntudatának a kifejezéseként” jelenik meg.

Devecseri Gábor

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF : LÉNAU

(Budapest, 1955. Akadémiai Kiadó)

Az októberi forradalom mézesheteiben, mint középiskolai tanárt, a közoktatásügyi minisztériumba rendeltek be. Egy darabig én voltam a reform-ügyosztály „személyzete” Gönczi Jenő államtitkár mellett. Hamarosan két újabb munkaerővel gyarapodott meg az ügyosztály. Régi barátom, volt iskola-

társam az egyik; nálunk néhány évvel fiatalabb tanár a másik. Itt ismerkedtünk meg vele, ámbár mind a hárman magyar-német szakos tanárok voltunk. A neve: Trostler József.

Mind a ketten a harctérről jöttek, s egyelőre még tisztí egyenruhájukat koptatták. Trostlernek talán nem is volt civilruhája. Ő még — Lenau földije — Temesvárott öltözött be katonának s ez idő szerint nem férhetett régi holmijához.

Hamar észrevettük, hogy a három német tanár közül egyedül ő tud tökéletesen németül (de ez semmit sem árt tiszta magyar beszédjének). Aztán — mert a bizonytalan viszonyok közt nem foghattunk bele az ügyosztály komoly munkájába — ráértünk szakmai beszélgetésekre is, és észre kellett vennünk, hogy ez a nálunk fiatalabb ember sokkal többet tud az irodalomtörténetből, mint mi. Szerényen, félénken szólalt meg, de meglepő összefüggésekre hívta fel a figyelmünket.

A Tanácsköztársaság aztán az egyetemre küldött bennünket: Trostler német irodalmat adott elő, én franciát. Erre a rövid dicsőségre huszonhat esztendei katedra nélküli állapot következett. Én búcsút mondtam a szaktudományak. Trostler, akinek mindennapi kenyerét egy felekezeti középiskola biztosította, úgy dolgozott tovább, mint azelőtt — csak hogy most már egy rongyos magántanárság reménye sem csillogott előtte. Csinálta azt, amit Lenau-könyvének előszavában makro- és mikro-filológiának nevez, — csinálta, mert erre született, mint ahogy költőnek vagy muzikusnak születik az ember. Kötete nem jelent meg, mert nem a népszerűsítést látta feladatának, a tudományos könyvek kiadói pedig tudták, hogy a neve átkozott név. Harmadfél évtized alatt mégis egy kis könyvtárra valót írt össze: néhány oldalnyi cikkek, különlenyomatok váltakoztak új szempontú és formában is kiváló esszékkel. A német irodalom összefoglaló történetét kétszer volt alkalma röviden megírni: egy világirodalomtörténet és egy irodalmi lexikon számára. Mindkét kis műnek minden egyes mondata mögött tízszerranyi mondanivaló ereje feszül — szinte a robbanásig.

Magányos harcosként, egyetem és tudós társaságok védő födele nélkül, így vált lassan-lassan mégis elismert tekintéllyé a magyar és német nyelvű mikro- és makro-filológus, a kritikus Trostler (most már Turóczy-Trostler) József. És közmegnyugvást keltett, amikor 1945-ben mindenütt, egyetemen és akadémián, elfoglalta az őt régen megillető helyet. Osztottunk megindultságában — és büszkéek voltunk rá — amikor a berlini Humboldt Egyetem nagytermében beszélhetett, ahol mint szerény és áhítatos hallgató ült ifjú éveiben.

Most megjelent az a könyve, amelyre számos részlet-tanulmánnyal régóta készült, s amelyet a nemrégiben napvilágot látott, egészen szokatlan gonddal szerkesztett antológia készített elő: *Lenau*.

Turóczy-Trostler tárgyilagosságának mindenekelőtt a magyar és német nacionalizmussal kellett megküzdenie: mindkét nemzet irodalomtörténetészei magukénak vitatják Lenaut; — a magyarok születési helye és költészetének magyar vonatkozásai, a németek költészetének nyelve és egész későbbi pályafutásának alapján. Turóczy-Trostler megállapítása szerint Lenau német költő, de máig az első, akinek költészetére a gyermekkor, a magyar nyelv ismerete, a magyar táj — az Alföld, a pusztá — a magyar zene varázsa, a magyar népelet jellegzetes alakjai — a katona, a betyár, a cigány — és mindenekfölött a magyar szabadságvágy eltörölhetetlenül rányomja bélyegét.

Ez a bélyeg valóban rajtamarad Lenau költészetén, noha pályafutása szorosan hozzákapcsolja a német irodalmi, filozófiai és politikai mozgalmakhoz.

Turóczi-Trostler — amint ezt régi munkáiban is oly alapos tudással cselekedte — középszerű írók és költők egész sorának rövid jellemzésétől sem riad vissza, hogy éreztesse azt a szellemi légkört, amely könyvének hőseit körülvette.

A szabadság vágya, amit Lenau még Magyarországról hozott magával, mozogni kezd már a sokféle tagolt és sokféle szolgaságba beletörődött némettség között is. Maga Lenau egyformán ellensége az osztrák despotizmusnak, a német feudalizmus maradványainak és a szellem klerikális elnyomásának. Ez utóbbi érzés még életének egy rövid vallásos-misztikus korszakában sem hal ki belőle. *Savonarolá*-ját, amelyet a klerikalizmus érdekében lehetett félremagyarázni, egy félremagyarázhatatlanul forradalmi *Faust* s az *Albigensek*-ről szóló még világosabb célzatú hatalmas epikus mű követi.

Hiába ábrándul ki személyes tapasztalatai alapján — mint abban az időben nem egy kortársa, köztük Dickens és Sealsfield — az amerikai úgynevezett demokráciából, hiába kerül ellentétbe az Ifjú Németországgal: fejlődése az igazi, egyre forradalmibb színezetű demokrácia felé halad.

A könyv sok helyen érzékelteti Lenau felfogásának azonosságát a magyar költők gondolkodásával. Így találkozik Lenau a reakciótól támadott vasút értékelésében szabadsághozó szerepének fölismerésében Petőfivel. Így ünnepli a Gutenberg-jubileumot Vörösmartyval egyértelműen. (Itt nem lett volna érdektelen megemlíteni, hogy az 1840-ben Braunschweigben megjelent Gutenberg-Album magyar és német nyelven közölte Vörösmarty költeményét. Lásd a Gyulai-féle Vörösmarty-kiadás jegyzetét.) Csodálom viszont, hogy Lenau deromantizált és társadalmilag megmagyarázott magyar betyárjával kapcsolatban a szerző nem utal Eötvös Violájára.

Kiemelkedő részei a könyvnek azok, amelyek Lenau természet-látását érzékeltetik. Nagy szerepe van itt a magyar tájnak, az amerikai úton fölfedezett tengernek, a társadalomtól megrontott amerikai őstermészetnek, a német erdők misztikumának.

Szinte az egész könyvön végighúzódik Lenau optimizmusának vagy pesszimizmusának kérdése. Szerintem, ha költőről van szó, kár ezt a kérdést filozófiai értelemben felfogni. Lenau szerelmi élete, betegsége, politikai csaldásai alkalmasak voltak arra, hogy költészetének valami pesszimista alapszint adjanak. Lényegében mégsem lehet pesszimista az a költő, aki eszméiért utolsó világos pillanatáig harcol, aki még az elbukott forradalmat is előretett lépésnek tekinti és rezignációt egyetlen sorában sem hirdet.

Talán még világosabban állna előttünk mindez, ha Turóczi-Trostlert, a filológust nem riasztja el a költő emberi egyéniségének részletesebb elemzésétől az életrajzi regények bizonyos típusa és a Lenau életében vájkáló tanulmányok hosszú sora. Nyilván ezek ellen való visszahatásképpen kevesebbet beszél az emberről, mint amennyit életrajzának és levelezésének alapos ismeretében beszélhetne.

Arra azonban, hogy a költő érzelmeiről maga az olvasó formálhasson képet, jó alkalmat ad a könyv: a nagy antológiának jelentős része átkerült belé, mégpedig többnyire nem kiszakított idézetek, hanem teljes költemények alakjában. Lenau életének minden szakaszát, költészetének minden területét megvilágítják a közölt versek. Csak egyet nem tehetnek — éppen azért, mert a könyv szerzője mellett vagy húsz kiváló mai és régebbi fordító munkája szerepel a kötetben — Lenau stílusáról nem adhatnak fogalmat. Húsz költő különböző stílusával, verselési módjával, egyéni szókincsével találkozunk. A stílus kérdése természetesen problematikus maradna akkor is, ha a fordítások

egyetlen, magát Lenau-val rokonléleknek érző fordítótól származnának, így azonban föl sem lehet vetni a stílus kérdését. De legalább örülhetünk annak a nyelvi és formai gazdagságnak, amelyről ez a műfordító gárda tanúságot tett.

Turóczi-Trostler könyve a német irodalomban is hiányt pótolna, nálunk pedig már régi, komoly szükségletet elégít ki.

Benedek Marcell

SZABÉDI LÁSZLÓ: A MAGYAR RITMUS FORMÁI

Bukarest, é. n. [1955.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 232 lap

1. Örvendetes tény, hogy szépen gyarapodó verstani irodalmunkhoz s egyben évek óta sok haszonnal folytatott verstani vitánkhoz immár a Román Népköztársaság egyik jeles irodalomkutatója is terjedelmes művel járult hozzá. Szabédi László vallomása a verselmélet sarkkérdéséről, a versritmus — pontosabban a m a g y a r nemzeti versidombban érvényesülő versritmus — eredetéről különösen azért becses számunkra, mert Szabédi nemcsak i r o d a l o m t ö r t é n é s z és n y e l v é s z (l. Nyelv és irodalom címén összegyűjtött s ugyancsak Bukarestben, 1956-ban megjelent tanulmányait), hanem egyszersmind k ö l t ő is (vö. Válogatott versek. Bukarest, 1955); a vers problémáit tehát nemcsak elméleti spekulációk tükrében, nemcsak a teoretikus hideg szemével, hanem mintegy b e l ü l r ő l, az alkotó művész intuíciójával vizsgálja, s ezért sejthet meg olyan igazságokat, amelyeknek az előtte járó kutatók hosszú évtizedekig valóban nem szenteltek kellő figyelmet. Ezért komplex, sokrétű és sok ágú a szerző érdeklődése, s természetesen komplex jellegű, sokfelé mutató a munka is, amely ebből a sajátos érdeklődésből fakadt.

2. A könyvnek első pillantásra feltűnő érdeme: világos, áttekinthető tagolása. Rövid, de magvas bevezetés után (5—6) a mű első része „Történelmi visszapillantás” a magyar vers kutatásának útjára Arany Jánostól Vargyas Lajosig (9—82), majd második része, „A magyar ritmus elmélete” (83—232), a szerző új ritmustanának kifejtése. Mielőtt azonban a kifejezetten marxista igényű első rész elemzésébe bocsátkoznánk, néhány szót kell mondanunk azokról az alapvető kérdésekről, amelyeket Szabédi már bevezetésében felvet s még részletesebben elemez „A ritmus mibenléte és fajtái” című fejezetben (83—87).

A fő probléma, csakúgy mint Vargyasnál, nemzeti verselésünk ritmusának nyelvi eredeztetése. „Minden nyelvnek, illetve beszédnek”, írja Szabédi, „megvan a maga természetes ritmusa és ezen a ritmuson alapuló nemzeti verselése” (6). Szabédi tehát nem áll meg s nem is állhat meg a versritmus taglalásánál, hanem egy lépéssel mintegy „hátrább”, vagy ha tetszik, „mélyebbre” megy, s elemzését a nyelv természetes ritmusával kezdi, mégpedig az *értelmes beszéd* ritmusával. „Feltétlenül abból kell kiindulnunk”, írja nagy nyomatékkal, „hogy a beszéd *értelmes hangsor* . . . A természetes ritmus lényeges szerkezeti sajátossága a mozgáselemek megszakítatlan folytonossága, a tagok egymással való *szerves* összefüggése. Az értelem nélkül szűkölködő beszédhangoknak semmiképpen sem lehet *saját* ritmusuk, mert nem függenek szervesen össze” (94). Szabédi tehát kifejezetten az *értelmes beszédet* teszi meg versképző elemnek, s mintegy gondolatainak előfutárjaként üdvözlő